

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 2

หัวข้อเนื้อหาประจำบทที่ 2 : การบริหารจัดการชุมชน

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน
 2. แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
 3. แนวคิดและทฤษฎีการบริหารจัดการ
 4. บทสรุป
- คำถามท้ายบท
เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. เพื่อให้นักศึกษาสามารถเข้าใจแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน
2. เพื่อให้นักศึกษาสามารถเข้าใจแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
3. เพื่อให้นักศึกษาสามารถอธิบายแนวคิดการบริหารจัดการได้
4. เพื่อให้นักศึกษาสามารถตัวอย่างการบริหารจัดการในชุมชน (สื่อออนไลน์)

กิจกรรมการเรียนการสอนประจำบท

1. การบรรยายประกอบสไลด์ Microsoft Power Point
2. การศึกษาเอกสารคำสอน
3. การอภิปรายเป็นรายกลุ่ม
4. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองและสรุปเป็นผลงาน
5. ยกตัวอย่าง
6. การตอบคำถามท้ายบท
7. การนำเสนอผลงานและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

สื่อการเรียนการสอน

1. สไลด์ Microsoft Power Point ประกอบการสอน
2. เอกสารคำสอน
3. ตัวอย่างการบริหารจัดการในชุมชน (สื่อออนไลน์)

การวัดและประเมินผล

1. สังเกตความสนใจ ความตั้งใจเรียน
2. สังเกตการณ์ให้ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม
3. ตรวจสอบผลงานการทำแบบฝึกหัดท้ายบท การรายงานและการศึกษาค้นคว้า

บทที่ 2

การบริหารจัดการชุมชน

ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีกระบวนการในการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมเพิ่มคุณค่าทุนทางสังคมและเศรษฐกิจของคนในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นเครือข่ายชุมชน ดังนั้นทุกชุมชนต้องร่วมกัน สร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชนในการพัฒนาชุมชน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชน

“ชุมชน” เป็นคำที่มีการนำไปใช้กันอย่างกว้างขวางและใช้ในลักษณะแตกต่างกันออกไป แต่ละทัศนะของการพัฒนาชุมชน ควรศึกษาความหมายที่เป็นรากฐานและเอื้อต่อการปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ดังที่มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของชุมชน ดังนี้

1. ความหมายของชุมชน

ไพฑูริย์ เครือแก้ว (2554, น. 7) ได้กล่าวถึง ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลตั้งอยู่เป็นที่ เป็นทางมีขอบเขตเดียวกัน และผู้คนเหล่านี้มีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และติดต่อซึ่งกัน และกัน มีความสนใจร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความรักชาติ รักมาตุภูมิมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น การกิน การอยู่ ภาษาพูด เป็นต้น

นรินทร ฤทธิรงค์ (2554, น. 51) ได้ให้ความหมายของชุมชน หมายถึง กลุ่มชน ซึ่งรวมตัวอยู่โดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะโดยอาศัยหลักผูกพันในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนาเดียวกันก็ตาม ที่ทำให้แต่ละบุคคลมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น

รัชนิกร เศรษฐ (2555, น. 9) ได้สรุปความหมายของชุมชนไว้ ดังนี้

- 1) การใช้คำว่าชุมชนในแง่ความเดียวกันกับคำอื่น บางครั้งคำว่าชุมชนจะถูกใช้แทนคำอื่น ๆ ที่เป็นหน่วยของการจัดองค์การทางสังคม เช่น ชนกลุ่มน้อย วัฒนธรรมของสถาบันทางสังคม
- 2) การใช้คำว่าชุมชนในแง่ความเป็นมนุษย์นักสังคมวิทยาบางคนที่มีมองชุมชนในแง่ความเป็นมนุษย์อ้างอิงถึงชุมชนว่าหมายถึง สภาพการณ์ที่คนในกลุ่มต่างชั้นชมอยู่กับมิตรภาพอันอบอุ่นระหว่างกัน

ประสพสุข ตีอินทร์ (2531, น. 7) ได้ให้ความหมายของชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ตั้งอยู่เป็นที่ เป็นทางมีขอบเขตอันเดียวกันและผู้คนเหล่านี้มีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกัน และกัน มีความสนใจร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน

อุบลรัตน์ วงศ์สุนทร (2556, น. 16) ได้ให้ความหมายของชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่ก็ได้ แต่กลุ่มบุคคลเหล่านั้น จะต้องมีความสนใจร่วมกัน (Common Interest) มีความสัมพันธ์กัน (Relationship) มีการกระตาะระหว่างกัน (Interaction) มีความรู้สึก (Sense) และมีพื้นฐานชีวิตอย่างเดียวกัน คำว่า มีพื้นฐานของชีวิตอย่างเดียวกัน นั้นหมายความว่า มีสถาบันสังคมหรือมีระบบวัฒนธรรมที่ตอบสนองความจำเป็นเพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ ได้แก่ สถาบันครอบครัวเครือญาติ การเมืองการปกครอง ศาสนา ศิลปะ เป็นต้น

จากการให้ความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า ความเป็นชุมชนนั้นไม่สามารถที่จะจำกัดความหมายให้มีลักษณะเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งเป็นการเฉพาะ เพราะความเป็นชุมชนมีลักษณะที่เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง แต่หากพิจารณาโดยภาพรวมก็อาจกล่าวได้ว่า ความเป็นชุมชนมีลักษณะที่แสดงถึงสิ่งที่บ่งบอกถึงสัญชาตญาณแห่งการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์ ซึ่งการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ดังกล่าวครอบคลุมถึงกิจกรรมชีวิตทางสังคมของชาวชุมชนทุกด้าน เช่น ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ระหว่างชาวชุมชนไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้านหรือความสัมพันธ์แบบญาติ โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวนำมาซึ่งการแสดงออกต่าง ๆ แก่กัน เช่น การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น หรือความสำนึกสาธารณะในฐานะเป็นสมาชิกของชุมชน เช่น ความสามัคคีปรองดอง ร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจกรรมของชุมชนโดยมีเป้าหมายคือความปกติสุขของชุมชน

2. ประเภทของชุมชน

การแบ่งประเภทของชุมชนมีความแตกต่างกันตามทัศนะของนักวิชาการอย่างไรก็ตามชุมชนของไทยมีการแบ่งออกตามลักษณะใหญ่ ๆ ในทางสังคมวิทยาแบ่งชุมชนออกเป็น 2 แบบ คือ ชุมชนชนบท (Rural) และเมือง (Urban) กุสุมาลย์ มหาเสน (2555, น. 9) ได้ให้ความหมายของคำว่า ชนบทและเมืองไว้ดังนี้

1) ชนบท หมายถึง ส่วนที่อยู่นอกเขตเมืองหรือเขตเทศบาล มีประชากรที่เลี้ยงชีพด้วยการเกษตรกรรมเป็นสำคัญ มีระเบียบสังคมที่สอดคล้องกับลักษณะชุมชนแบบหมู่บ้าน ตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มก้อน หรือกระจายตามลักษณะภูมิประเทศหรือตามประเพณีนิยม

2) เมือง หมายถึง เป็นชุมชนแบบหนึ่ง เช่น ในสหรัฐอเมริกา ชุมชนเมือง ก่อน พ.ศ.2453 หมายถึง เขตที่มีจำนวนประชากรตั้งแต่ 8,000 คนขึ้นไป แต่หลังจากปี พ.ศ. 2453 หมายถึงเขตที่จำนวนประชากรตั้งแต่ 2,500 คนขึ้นไป ส่วนในประเทศไทยกำหนดให้เขตเทศบาลที่มีจำนวนประชากรตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป เป็นเขตเมือง

เนื่องจากชนบทและเมืองมีความแตกต่างกันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ประชากรและสิ่งแวดล้อม นักสังคมวิทยาจึงได้อธิบายความแตกต่างระหว่างชุมชนชนบทและเมืองในด้านต่าง ๆ ไว้ดังนี้ (Sorokin & Zimmerman, 1929, pp. 56-57)

1) ด้านอาชญากรรม (Accusation)

- ชนบท: เป็นชุมชนที่ประกอบด้วยประชากรและครอบครัวที่ประกอบอาชีพการเกษตรส่วนอาชีพอื่น ๆ มีน้อยกว่าอาชีพเกษตรกรรม
- เมือง: ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกี่ยวกับเครื่องจักรกล อุตสาหกรรม การค้าพาณิชยกรรม นักวิชาการ การปกครอง และอาชีพอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เกษตรกรรม

2) ด้านสิ่งแวดล้อม (Environment)

- ชนบท: เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดตามธรรมชาติและมีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติโดยตรง

- เมือง: สิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ประชาชนห่างไกลจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ
- 3) ด้านขนาดของชุมชน (Size of Community)
- ชนบท: เป็นชุมชนของเกษตรกรขนาดเล็ก ๆ แต่ใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ในการประกอบอาชีพ
 - เมือง: เป็นชุมชนขนาดใหญ่ ขนาดของชุมชนจะมีความสัมพันธ์กับความ เป็นเมือง
- 4) ด้านความหนาแน่นของประชากร (Density of Population)
- ชนบท: ความหนาแน่นของประชากรในชนบทจะต่ำกว่าในเมือง
 - เมือง: ความหนาแน่นของประชากรสูงกว่าชนบท และมีความสัมพันธ์กับความเป็นเมือง
- 5) ด้านความต่างแบบกันหรือความเป็นแบบเดียวกันของประชากร (Heterogeneity and Homogeneity of Population)
- ชนบท: ประชากรมีความเป็นแบบเดียวกันในลักษณะของเชื้อชาติและ ความรู้สึทางสังคม
 - เมือง: ประชากรมีความต่างแบบกันมาก และความเป็นเมืองจะมีความสัมพันธ์กับความต่างแบบของประชากร
- 6) ด้านความแตกต่างทางสังคมและการแบ่งชั้นทางสังคม (Social Differentiation and Stratification)
- ชนบท: มีความแตกต่างทางสังคมและการแบ่งชั้นทางสังคมน้อย
 - เมือง: มีความแตกต่างทางสังคมและการแบ่งชั้นทางสังคมมาก
- 7) ด้านการเคลื่อนที่ทางสังคม (Social Mobility)
- ชนบท: การเปลี่ยนแปลงในด้านที่อยู่อาศัย อาชีพ และอื่น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงน้อย ส่วนการย้ายถิ่นจะเป็นในลักษณะจากชนบท ไปสู่เมือง
 - เมือง: มีการเคลื่อนที่ทางสังคมมากกว่าชนบท การเคลื่อนที่ทางสังคมจะมีความสัมพันธ์กับความเป็นเมือง โดยปกติจะมีการย้ายถิ่นจากชนบทเข้ามาอยู่ในเมือง แต่ถ้าเกิดเหตุการณ์วิกฤต คนในเมืองจะมีการอพยพจากเมืองไปสู่ชนบท
- 8) ด้านระบบของการกระหว่ากัน (System of Interaction)
- ชนบท: มีการติดต่อและสื่อสารกันน้อยกว่าคนในเมือง มีการติดต่อและมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ (Primary Relation) ความสัมพันธ์จะเป็นแบบส่วนตัวง่าย ๆ แต่จริงใจ

- เมือง: มีการติดต่อและสื่อสารกันมาก อาณาเขตของการกระทาระหว่างกันกว้างกว่าในชนบท มีการติดต่อและมีความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ (Secondary Relation) ไม่มีความเป็นกันเอง ความสัมพันธ์คงอยู่เพียงระยะเวลาสั้น ๆ รูปแบบความสัมพันธ์มีความซับซ้อนยุ่งยาก ผิดเฟิน และมีแบบ

จากการแบ่งประเภทของชุมชน สรุปได้ว่า ชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ในปัจจุบันไม่มีชุมชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนชนบทอย่างแท้จริงอีกแล้ว เพราะเป็นผลของการขับเคลื่อน ด้วยกระบวนการหลายกระบวนการ เช่น กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การขยายตัวของเมือง การขยายตัวของอุตสาหกรรม การเป็นประชาธิปไตย การจัดองค์การสมัยใหม่ กระบวนการโลกาภิวัตน์ ภาวะความทันสมัย การรับเอาวัฒนธรรมใหม่ การผสมผสานทางวัฒนธรรม การกลืนกลายทางวัฒนธรรม เป็นต้นจึงทำให้ชุมชนชนบทเปลี่ยนแปลงไปเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น แต่ต้องใช้เวลาอันยาวนานจึงจะกลายเป็นชุมชนเมืองอย่างแท้จริง ดังนั้น ในอนาคตชุมชนเมืองและชุมชนชนบทเมืองจะเพิ่มมากขึ้น ส่วนชุมชนชนบทจะลดน้อยลง

3. ลักษณะของชุมชน

สนธยา พลศรี (2553) ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนว่า มีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้

- 1) เป็นการร่วมกันของกลุ่มคน (Group of People) ในรูปของกลุ่มสังคม กล่าวคือ สมาชิกมีการปฏิบัติต่อกันทางสังคม หรือมีปฏิริยาโต้ตอบต่อกันทางสังคม เอื้ออาทรต่อกัน และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน
- 2) สมาชิกของชุมชนมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ เช่น โครงสร้างของประชากร ประกอบด้วยเพศ อายุ อัตราการเกิด การตาย การอพยพโยกย้ายถิ่น เป็นต้น
- 3) มีอาณาบริเวณ (Area) สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย หรือเป็นที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกและกลุ่มสังคม ส่วนขนาดของชุมชนอาจมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ โดยขึ้นอยู่กับจำนวนของสมาชิกในกลุ่มสังคมและขนาดของอาณาบริเวณเป็นสำคัญ เช่น เผ่าชน ครอบครัพละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบลไปจนถึงประเทศและโลก
- 4) มีลักษณะเป็นการจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization) เพื่อควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน เช่น บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันทางสังคม และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน
- 5) สมาชิกมีความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship) คือ มีการติดต่อสัมพันธ์กันมีความสนใจทางสังคมร่วมกัน มีกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน มีความสนิทสนมกัน มีความสัมพันธ์แบบ พบปะกันโดยตรง ซึ่งจะนำไปสู่การใช้ชีวิตในด้านต่าง ๆ ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ หรือแบบตัวใคร ตัวมัน
- 6) สมาชิกมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินชีวิตร่วมกัน
- 7) สมาชิกได้รับผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน
- 8) สมาชิกมีระบบกาติดต่อสื่อสารและการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ ในสิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน และทำให้ลักษณะในข้อ 1-7 ดำรงอยู่ร่วมกันได้

คำว่า “ชุมชน” อาจมีลักษณะและความหมายเป็น 2 นัยยะ คือ

1) **ลักษณะและความหมายในเชิงรูปธรรม** อันหมายถึงลักษณะทางกายภาพทั่ว ๆ ไปของชุมชน เช่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ขนาดของพื้นที่ จำนวนประชากร อาชีพ สัดส่วนด้านการนับถือศาสนาของชาวชุมชน เป็นต้น

2) **ลักษณะและความหมายในเชิงนามธรรม** อันหมายถึงลักษณะร่วมทางจิตภาพ เช่น การมีทัศนคติ แรงจูงใจ วิถีคิด หรือความเชื่อในศาสนาหรือลัทธิเป็นอย่างเดียวกัน หรืออาจจะต่างกันได้แต่ทั้งนี้จะต้องมีสมาชิกจำนวนหนึ่งที่มีลักษณะทางจิตภาพเช่นเดียวกัน โดยทั่วไป ลักษณะของชุมชนมีความหมายในเชิงสังคมคือการอยู่ร่วมกัน ทำกิจกรรม ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกัน มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสังคมของตน

จิตต์ นิลวิเชียร และชินศรี ชูเลื่อน (2560) กล่าวถึงลักษณะและความหมายของชุมชนว่า ความเป็นชุมชนเป็นเรื่องของการพึ่งตนเองเท่า ๆ กับการพึ่งพารวม ทั้งยังเป็นเรื่องของการขัดแย้งและการปรับตัว นอกจากนี้ความเป็นชุมชนก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เรื่องของการมีส่วนร่วมกันในการควบคุมและจัดการทรัพยากร ความเป็นชุมชนเป็นศักยภาพในความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ภายใต้เงื่อนไขที่สำคัญคือ ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร เพราะชุมชนวางอยู่บนหลักการเกี่ยวกับอำนาจในการจัดการทรัพยากรหรือการมีส่วนร่วมนั่นเอง การรวมตัวกันของกลุ่มคนทำให้เกิดลักษณะที่เรียกว่าชุมชนขึ้น ซึ่งแต่ละชุมชนอาจมีลักษณะชุมชนเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป ลักษณะของชุมชนโดยทั่วไปอาจมีลักษณะพื้นฐานที่เหมือนกัน ลักษณะของชุมชนไว้ดังนี้

1) **กลุ่มคน (Group of People)** คือ เป็นการรวมตัวกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งเป็นประชากรหรือพลเมืองของชุมชนที่มีความหลากหลายในด้านของกลุ่มคน เช่น โครงสร้างของประชากร นับตั้งแต่เพศ อายุ สถานภาพ การเปลี่ยนแปลงของประชากร เชื้อชาติ ศาสนา การศึกษา อาชีพ เป็นต้น และนอกจากนี้ การรวมตัวกันเป็นกลุ่มคน อาจมีความแตกต่างกันออกไปตามระดับความพร้อมหรือลักษณะของกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน

2) **พื้นที่อาณาเขตบริเวณหรือที่ตั้ง (Area)** คือ เป็นขอบเขตของการรวมตัวกันซึ่งอาจจะเป็นขอบเขตเชิงนิเวศ เป็นพื้นที่ที่ธรรมชาติตามสภาพภูมิศาสตร์หรือภูมิประเทศของชุมชนนั้น ๆ เช่น พื้นที่ริมฝั่งทะเล พื้นที่เชิงเขา พื้นที่ลุ่มน้ำ หรืออาจจะเป็นพื้นที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคาร บ้านเรือน สถานที่ทำการ เป็นต้น

3) **ความสัมพันธ์หรือการปฏิบัติต่อกัน (Relationship-Interaction)** การที่กลุ่มคนมาอยู่ร่วมกัน การใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชนย่อมจะมีการติดต่อสัมพันธ์ และมีการปฏิบัติต่อกันหรือการกระทำร่วมกันระหว่างญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน ทั้งระดับครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล เป็นต้น

4) **ความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of belonging)** การที่คนในชุมชนมีความรักและหวงแหนชุมชน สมาชิกที่รวมกันในกลุ่มมีลักษณะเป็นประชาธิปไตย ที่เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ และสมาชิกที่มีความหลากหลายนั้น ย่อมจำเป็นต้องสร้าง พื้นฐานความรัก ความเมตตา เอื้ออาทรกัน สมานฉันท์ สามัคคีต่อกัน เพราะเงื่อนไขดังกล่าวจะทำให้เกิดความผูกพันกัน

5) **วัตถุประสงค์และเป้าหมาย** ในการดำเนินชีวิตหรือกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งการรวมตัวกันของกลุ่มคนในชุมชนจะเป็นการรวมตัวที่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนและปรารถนากระทำให้

สำเร็จร่วมกันทั้งเป้าหมายส่วนตัวและเป้าหมายของชุมชนที่จะต้องคำนึงถึงควบคู่กันไป และที่สำคัญจะต้องสอดคล้องกับเป้าหมายหลักของประเทศด้วย

6) จิตสำนึกเพื่อชุมชนและมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของชุมชน สมาชิก ที่รวมตัวกันจะมีความหลากหลายของกลุ่มในชุมชน การกระทำหรือกิจกรรมก็จะมี ความหลากหลายตามลักษณะการเกิดขึ้นของกลุ่มเหล่านั้น นอกจากนี้ชุมชนยังมีกิจกรรมที่ทำให้เกิดผลประโยชน์และเพื่อบริการสาธารณะและใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น ปัจจัยโครงสร้างพื้นฐาน บริการสาธารณสุข บริการด้านการศึกษา เป็นต้น

7) การจัดระเบียบของชุมชน (Organization) โดยเป็นการจัดระเบียบเรียบร้อยของชุมชน การกำหนดการควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิก เช่น บรรทัดฐาน สถาบันหรือองค์กร เป็นต้น มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สมาชิกได้ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผน และวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนที่ได้สร้างไว้ ทั้งนี้เพื่อสมาชิกได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

8) การติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายของความร่วมมือ (Communication and network) ซึ่งในชุมชนสมาชิกจะมีระบบของการติดต่อสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การพบปะพูดคุย การประชุม การใช้สื่อพื้นบ้าน การใช้ เทคโนโลยี สื่อสาร เป็นต้น

จากลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การรวมตัวกันทำกิจกรรม บนพื้นฐานของความเป็น สัตว์สังคม ซึ่งลักษณะการรวมตัวกันนี้ หากเป็นชุมชนที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมเดียวกันก็จะมีลักษณะ เป็นเอกภาพหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น หากสมาชิกของชุมชนใดนับถือศาสนาเดียวกันหรือมี ความเชื่อในลัทธิใด เหมือนกันทั้งหมด ก็จะมีพฤติกรรมทางวัฒนธรรมเป็นอย่างเดียวกัน เป็นการ รวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนทั้งหมดภายใต้วัฒนธรรมเดียวกัน แต่หากเป็นชุมชนที่มีความ หลากหลายทางวัฒนธรรม (พหุ วัฒนธรรม) ก็จะมีลักษณะ “แยกกันรวมกลุ่ม” นั่นคือ สมาชิกของ ชุมชนที่มีวัฒนธรรมเดียวกันก็จะไป รวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมภายใต้ความเชื่อเดียวกันของกลุ่มตน เช่น ในชุมชนที่มีการนับถือศาสนา ต่างกัน คือ มีทั้งชาวพุทธ ชาวคริสต์ และชาวมุสลิม ชาวชุมชนที่ นับถือศาสนาต่างกันเหล่านั้นก็จะรวมตัวกับสมาชิกในชุมชนที่นับถือศาสนาเดียวกันตนในการทำ กิจกรรมภายใต้ความเชื่อเดียวกัน ซึ่งลักษณะทางสังคมของชุมชนเช่นนี้เรียกว่า “เอกภาพในความ หลากหลาย”

ในด้านชุมชนของสังคมชาวพุทธและชาวมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็อาจกล่าว โดยสรุปเป็น 2 ด้านที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1) ด้านความสัมพันธ์กับชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม

ในอดีตก่อนต้นปี พ.ศ. 2547 ซึ่งเป็นปีเริ่มต้นแห่งการเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบใน ชายแดนภาคใต้ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิมในทุกพื้นที่กล่าวได้ว่าอยู่ในระดับ ที่ดี ปฏิสัมพันธ์เชิงสังคมของทั้งสองกลุ่มชนดำเนินไปด้วยดีอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีการช่วยเหลือร่วม แแรงร่วมใจกันทำกิจกรรมต่าง ๆ สามารถไปมาหาสู่ระหว่างกันตั้งแต่ระดับบุคคลจนถึงระดับชุมชนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทั้งสองกลุ่มชนต่างอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานแห่งความปราศจากความหวาดระแวงต่อกันแต่หลังจากต้นปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มชนทั้งสองในทุกพื้นที่ก็

กล่าวได้ว่าอยู่ในระดับที่ไม่ค่อยดีนัก ต่างฝ่ายต่างหวาดระแวงไม่ไว้วางใจกัน เพราะทุกพื้นที่ล้วนเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงจนเป็นเหตุให้ต้องสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน

เมื่อเป็นเช่นนี้ ต่างฝ่ายก็ต่างมีการระมัดระวังตัวโดยเฉพาะฝ่ายที่คิดว่าตนเองเป็นฝ่ายถูกกระทำถึงกระนั้นฝ่ายที่กระทำเองก็มีการระมัดระวังตัวเช่นกันเพราะเกรงว่าจะถูกกระทำตอบจากฝ่ายที่ถูกกระทำผนวกกับเพราะมีความพยายามที่จะทำลายความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างชาวพุทธกับมุสลิมจากกลุ่มผู้ไม่ประสงค์ จึงยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองกลุ่มเลวร้ายยิ่งขึ้นเพราะต่างฝ่ายต่างก็มีความหวาดกลัว บางครอบครัวหรือบางชุมชนที่เคยมีความสัมพันธ์ที่ดีมีความเข้าใจอกเข้าใจต่อกัน แม้จะนับถือศาสนาต่างกัน แต่ครั้งเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบขึ้นก็ไม่กล้าที่จะไปมาหาสู่กันเช่นแต่ก่อน กลายเป็นความเหินห่างกันที่สุดในที่สุด

2) ด้านวิถีการดำเนินชีวิตในกลุ่มชาวพุทธ

แม้เหตุการณ์ความไม่สงบที่กำลังดำเนินเป็นอยู่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สิน แต่การดำเนินชีวิตของชาวไทยพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ยังดำเนินไปตามปกติเหมือนในพื้นที่อื่น ๆ แต่จากเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นกล่าวได้ว่าก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อด้านวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยพุทธเป็นอย่างมาก อันเป็นเหตุนำไปสู่การปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตในหลาย ๆ ด้าน เพื่อสวัสดิภาพของชีวิตชาวพุทธในเกือบทุกพื้นที่ที่มีการปรับเปลี่ยนเวลาในการประกอบอาชีพบางอาชีพ เช่น ชาวสวนยางที่ปกติจะออกกรีดยางในช่วงเช้ามืดก็เปลี่ยนมาเป็นช่วงเวลากลางวันแทน มีการหลีกเลี่ยงการอยู่ในที่สาธารณะที่เป็นย่านชุมนุมของชาวไทยพุทธเพราะอาจเป็นพื้นที่เป้าหมายในการก่อเหตุร้าย (จิตต์ นิลวิเชียร และชนิศร์ ชูเลื่อน, 2560)

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

1. ความหมายกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ห้างร้านตามชุมชนต่าง ๆ ที่เป็นย่านของชาวพุทธมีการปรับเปลี่ยนเวลาในการเปิดและปิด การค้าขายตามความเหมาะสม การเดินทางเพื่อทำกิจธุระจากแต่เดิมที่สามารถจะออกเดินทางในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งก็ได้ ปรับเปลี่ยนมาเป็นการคำนึงถึงช่วงเวลาที่เหมาะสมเพื่อความปลอดภัย เช่น ละเว้นการเดินทางในเวลากลางคืน เป็นต้นมีการละเว้นเส้นทางบางเส้นทางที่มีสถิติการเกิดเหตุร้ายหลายครั้งหรือเส้นทางที่ทางการมีการแจ้งเตือนด้วยการให้สัญลักษณ์เป็นพื้นที่สีแดง

เชียรศรี วิวิธสิริ (2557, น. 19) ได้อธิบายการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมนั้น สามารถจำแนกได้ 3 ด้าน ดังนี้

- 1) พฤติกรรมทางความรู้คือเปลี่ยนจากผู้ไม่รู้ให้เป็นผู้รู้
- 2) พฤติกรรมทักษะคือจากทำไม่เป็นให้ทำเป็น
- 3) พฤติกรรมทางทัศนคติคือเปลี่ยนจากความรู้สึกไม่ชอบให้ชอบ หรือจากชอบ เป็นไม่ชอบ การเรียนรู้ที่สมบูรณ์ (Learn) คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้ง 3 ด้าน ซึ่งมีใช้การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายนอกที่เรามองเห็นด้วยตาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงพฤติกรรม ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการทางด้านจิตใจ เช่น ความนึกคิด ความสามารถทางสมอง และความรู้สึกต่าง ๆ

พรพิไล เลิศวิชา (2559, น. 7) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์ ได้มีศักยภาพในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้คือ กระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยก ระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และปฏิบัติเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว

ประเวศ วะสี (2559, น. 32) กล่าวว่า ในการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ในสังคมหรือ ชุมชนนั้น ไม่ได้หมายถึงการเรียนรู้เฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น แต่หมายถึงการเรียนรู้จากการดำรงชีวิต และต้องเป็นการเรียนรู้ของคนทั้งหมด (Education for All) กล่าวคือ เป็นการเรียนรู้ของคนอย่าง ต่อเนื่อง แต่ทั้งหมดของสังคมควรเป็นไปเพื่อการเรียนรู้ (All for Education) ซึ่งหมายถึง การเรียนรู้ ที่มีใช้ จำกัดอยู่แต่เพียงในโรงเรียนเท่านั้น แต่กิจกรรมและทรัพยากรทุกประเภทในสังคมควรเป็นไป เพื่อการเรียนรู้กล่าวคือ ครอบครัว ชุมชน สถานประกอบการธนาคาร โรงพยาบาล หรือหน่วยงานใด

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ต้องเป็นการเรียนรู้ แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกันหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการเรียนรู้การลงมือทำจริง ซึ่งการ เรียนรู้เช่นนี้ จะก่อให้เกิดปัญหาที่มีคุณภาพเพียงพอสำหรับการเอาชนะความยาก ในการพัฒนาสังคมได้

2. ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

สีลาภรณ์ นาคทรพร (2539, น. 25-27) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมิใช่ การเรียนรู้ของปัจเจกชนแต่เป็นการเรียนรู้ร่วมกันหลาย ๆ คน โดยมีลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ ของชุมชน ดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา และข้อเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาหาระหว่างกันในชุมชนด้วยกัน และแม้ว่าสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชน อาจจะไม่ตระหนักแต่แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคน ในกลุ่มที่มาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน และยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้เนื่องจากคนที่มาเรียนรู้ร่วมกัน เป็นคนในชุมชน จึงยอมเป็นผู้รู้ที่ดีที่สุดเกี่ยวกับปัญหาของตนเองและชุมชน ได้มีประสบการณ์ของการทดลองทางเลือกการแก้ปัญหาต่าง ๆ มาแล้วในชีวิตจริงการพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชน จึงเป็นการนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

2) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงและเป็น เรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้ พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนว ทางแก้ไขแล้ว สมาชิกก็น่ากลับไปลงมือปฏิบัติซึ่งอาจเป็นการกระทำของบุคคลหรือของกลุ่ม แล้วแต่กรณีว่าประเด็น ปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลังของกลุ่มหรือไม่ เมื่อได้ทดลองทำตาม แนวทางที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้น ก็นำกลับมาทบทวน วิเคราะห์ร่วมกันกับกลุ่มเพื่อ หาทางแก้ต่อไปอีก

3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงและพยายาม แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิดสติปัญญา ของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชน

สามารถเห็นรูปธรรมได้เมื่อชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาของตนเองได้ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะเริ่มคิดค้นหาทางเรียนรู้เพิ่มเติม เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงยังมีความหมายอีกนัยหนึ่งคือเป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวผู้เรียน การทำความเข้าใจในสิ่ง/สถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้จักอยู่แล้วย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการที่ผู้เรียนเรียนจากเรื่องที่ไกลตัวหรือไม่รู้จัก

4) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าย ซึ่งเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้งความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายนี้คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยน ความคิด และ/หรือทรัพยากรระหว่างกันและกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกัน สม่่าเสมอแต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการไม่มีโครงสร้างอำนาจเครือข่ายจึงมีลักษณะ ค่อนข้างหลวม จุดร่วมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย มักจะได้แก่การมีแนวความคิดคล้ายกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละ ชุมชนก็คือกลุ่มคนที่เข้ามาร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันทำงาน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเองแต่ในระดับที่สูงกว่าชุมชนขึ้นมา คำว่าเครือข่ายมักจะถูกใช้โดยนัยว่า หมายถึงองค์กรชุมชนในหลาย ๆ แห่งที่มีวัตถุประสงค์หรือกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน ร่วมกัน หรือเชื่อมโยงถึงกัน อาทิเครือข่ายลุ่มน้ำ ในภาคเหนือเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกเครือข่ายออมทรัพย์เครือข่ายประมงพื้นบ้าน องค์กร ชุมชนที่ร่วมอยู่ในเครือข่ายเหล่านี้มีการแลกเปลี่ยนความรู้และติดต่อสื่อสารถึงกันเป็นระยะ ๆ

สรุปได้ว่า ลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการกลุ่มที่เกิดจากการปฏิบัติจริง เรียนรู้จากปัญหา เป็นเครือข่ายและเป็นองค์รวม

3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ไพศาล เนาวะวาทอง (2551) ได้กล่าวไว้ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ จำแนกได้ 3 กลุ่ม คือ ปัจจัยภายในชุมชนปัจจัยภายนอกชุมชน และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม

1) ปัจจัยภายในชุมชน ประกอบด้วย

1.1) สภาพพื้นฐานของชุมชน ได้แก่

- คุณสมบัตินำ ได้แก่ มีความซื่อสัตย์สุจริต ได้รับความไว้วางใจจากชุมชน รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับการพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วมกระจายอำนาจในการบริหาร ทำงานเป็นระบบ เป็นผู้สามารถกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่ม ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน เป็นต้น

- คุณสมบัตินำของสมาชิกของชุมชน ได้แก่ ความรู้ และเจตคติ รายได้ เพศ มีความต้องการที่จะแก้ปัญหา

- ทรัพยากรของชุมชน ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ งบประมาณ เป็นต้น

- ภูมิปัญญาของชุมชน เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน

1.2) กระบวนการทางสังคมในชุมชน ได้แก่

- ความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน

- ความสัมพันธ์แนวราบของคนในชุมชน

- การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน
 - การช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน
 - ความถี่ของการพบปะกันของสมาชิกชุมชน
 - ปัญหาในชุมชน
- 2) ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่
 - 2.1) นโยบายของรัฐในด้านการศึกษาและพัฒนาชุมชน
 - 2.2) การสนับสนุนจากหน่วยงานและบุคคลภายนอก
 - 3) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ได้แก่
 - 3.1) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ เป็นต้น
 - 3.2) ด้านการเมือง ได้แก่ โครงสร้างอำนาจภายในชุมชน
 - 3.3) ด้านสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ระบบเครือญาติ สถาบันครอบครัว
 - 3.4) ด้านเทคโนโลยี

แนวคิดและทฤษฎีการบริหารจัดการ

การบริหารเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง ต่อการดำเนินงานขององค์กร เพราะเป็นเครื่องมือ สำคัญ ที่จะชี้ให้เห็นความสำเร็จ หรือความล้มเหลว ความมีประสิทธิภาพหรือความไร้ประสิทธิภาพของ หน่วยงาน ประสิทธิภาพเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึง ความเจริญก้าวหน้าของสังคม ความก้าวหน้าของ วิทยาการต่าง ๆ ที่สำคัญที่จะนำไปสู่ความเจริญ ก้าวหน้า เป็นลักษณะการทำงานร่วมกันของกลุ่ม บุคคล ในองค์กรซึ่งมีวิสัยทัศน์สังการ นักบริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ การวิสัยทัศน์สังการเป็น เครื่องแสดงให้ทราบถึงความสามารถของนักบริหารและความเจริญเติบโตของการบริหารชีวิตประจำวัน ของมนุษย์ ไม่ว่าจะในระดับ ครอบครัว หรือองค์กรใด ๆ ย่อมเกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่เสมอ

สังคมไทยได้ให้ความสำคัญกับการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เพื่อเป็นสะพานไปสู่ความ ยั่งยืนเสมือนกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นแนวทางการจัดการที่ดีที่สุด ต้องไม่ หลงลืมด้วยว่าสังคมอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่มีความเป็นพลวัตสูง โดยที่ความสำเร็จ ความ เข้มแข็ง และความยั่งยืนจะดำรงอยู่ได้เพียงช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น เมื่อถึงอีกช่วงเวลาหนึ่งก็ไม่อาจ คาดการณ์ได้ว่าสิ่งเหล่านี้จะสามารถต้านทานต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงที่มักเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วได้ มากน้อยเพียงใด ข้อพึงตระหนักที่สำคัญต่อกระบวนการจัดการที่พอจะช่วยคลี่คลายสถานการณ์ เหล่านี้ได้ นั่นคือ “ความต่อเนื่อง” ทั้งนี้ความต่อเนื่องดังกล่าว ควรอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้ที่เกิด จากการทบทวนบทเรียนและประเมินสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างรอบด้าน เพื่อเอื้อต่อการพัฒนารูปแบบ การจัดการที่สอดคล้องกับบริบทและเงื่อนไขของชุมชนในช่วงเวลานั้นๆ การจัดการจึงต้องมีการ ปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา หากการจัดการในกิจกรรมใดๆ ไม่มีความต่อเนื่อง ถูกละทิ้ง ขาดการสานต่อ หรือขาดการพัฒนา ปรับปรุงย่อมนำไปสู่ความล้มเหลวหรือล่มสลายของชุมชน

จาเร็ด ไดมอนด์ (2552) ได้สะท้อนตัวอย่างชุมชนในอดีตที่ล่มสลายเพียงเพราะไม่สามารถ จัดการชุมชนหรือสังคมของตนได้ โดย “ความล่มสลาย” ในที่นี้หมายถึง การเข้าสู่ภาวะตกต่ำที่ลดลง อย่างเห็นได้ชัด แม้แต่ความล้มเหลวในการจัดการปัญหาเพียงด้านใดด้านหนึ่งก็อาจนำไปสู่ ความล่มสลายได้ นั่นเพราะทุกอย่างล้วนเชื่อมโยงกัน หรือแม้บางชุมชนที่เคย รุ่งเรือง หรือได้ชื่อว่า

เป็นชุมชนที่ประสบผลสำเร็จท่ามกลางปัญหาต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อมที่ค่อยๆ กัดกร่อนชุมชน ในที่สุดชุมชนเหล่านั้นก็อาจ เข้าสู่ภาวะถดถอยหรือล่มสลายหากขาดการพัฒนาหรือปรับปรุงการจัดการอย่างต่อเนื่อง

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2556) ที่ให้ความสำคัญกับการจัดการที่ต้องมีความต่อเนื่อง โดยอธิบายว่าหากขาดความต่อเนื่องแล้วก็จะทำให้เชื่อได้ว่า ความสำเร็จ ความเข้มแข็ง และความยั่งยืนที่เคยเกิดขึ้นจะค่อยๆ ถูกลดคุณค่าและเลือนหายไปในที่สุด

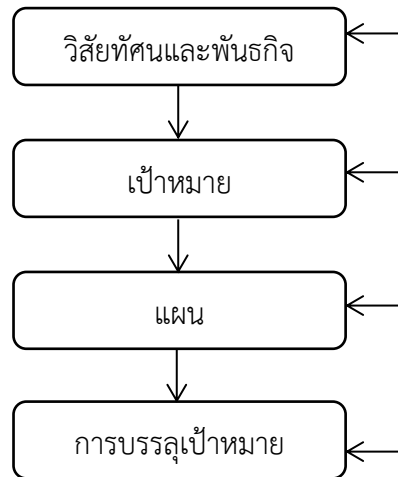
สุรัสวดี ราชกุลชัย (2556, น. 3) กล่าวไว้ว่า “การบริหาร” (Administration) และ “การจัดการ” (Management) มีความหมายแตกต่างกันเล็กน้อย โดยการบริหารจะสนใจและสัมพันธ์กับการกำหนดนโยบายไปลงมือปฏิบัติ นักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่าการบริหารใช้ในภาครัฐ ส่วนการจัดการใช้ในภาคเอกชน อย่างไรก็ตาม ในตำราหรือหนังสือส่วนใหญ่ทั้ง 2 คำนี้มีความหมายไม่ แตกต่างกัน สามารถใช้แทนกันได้และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การบริหารจัดการชุมชน เป็นกระบวนการที่แสวงหาแนวทางและรูปแบบการทำงานให้ประสบความสำเร็จภายใต้การสิ้นเปลือง งบประมาณและเวลาที่รวดเร็ว ซึ่งมีนักวิชาการได้ เสนอรูปแบบและวิธีการในการบริหารจัดการไว้ อย่างกว้างขวาง หลักการบริหารที่นักวิชาการชาวต่างประเทศได้คิดค้น และพัฒนาเมื่อนำมาใช้ในสังคมไทย พบว่า ต้องมีการวิเคราะห์ และปรับ เพื่อให้เข้ากับบริบทของสภาพทางสังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของประเทศไทย ฉะนั้นการบริหารจัดการองค์กรชุมชน จึงเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนที่มาร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาเพื่อพึ่งตนเอง ภายในชุมชนมีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนรวบรวม ความคิด การทำกิจกรรมต่าง ๆ การเรียนรู้แลกเปลี่ยนและตัดสินใจระดับรากหญ้า มีระบบ โครงสร้างและมีกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาของชุมชน

1. องค์ประกอบของการบริหารจัดการ

ภาระหน้าที่ที่ผู้บริหารจะต้องรับผิดชอบปฏิบัติหรือองค์ประกอบของการจัดการตามแนวทางการบริหารแบบพฤติกรรมศาสตร์แบ่งได้เป็น 4 ประการคือ (ไพศาล เนาวะวาทอง, 2551)

1.1 การวางแผน (Planning)

การวางแผน เป็นกระบวนการของการกำหนดองค์ประกอบต่าง ๆ ที่แสดงถึงความต้องการที่องค์กรจะเป็นพันธกิจที่ต้องทำทิศทางและเป้าหมาย ลักษณะของแผน และการบรรลุเป้าหมาย จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ วิสัยทัศน์และพันธกิจ เป้าหมาย แผนที่จะให้บรรลุเป้าหมาย ดังแผนผังที่ 2.1

แผนผังที่ 2.1 กระบวนการวางแผนโดยภาพรวม

ที่มา: ปรับปรุงจากวิโรจน์ สารรัตน์ (2555, น. 42)

- วิสัยทัศน์ (Vision) หมายถึง ภาพอนาคตขององค์การที่ผู้นำและสมาชิกร่วมกันกำหนดขึ้นโดยมีเป้าหมายในระยะกลางหรือระยะยาว (3-10 ปี) ลักษณะของวิสัยทัศน์ที่ดี คือ

- 1) มีมุมมองในอนาคตที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ
- 2) ผู้นำและสมาชิกขององค์การร่วมกันกำหนด
- 3) สะท้อนจุดหมายปลายทางขององค์การและมีความกระชับชัดเจน
- 4) สร้างแรงบันดาลใจที่ท้าทายจะก้าวไปให้ถึง

- พันธกิจ (Mission) หมายถึง วัตถุประสงค์หรือหน้าที่ของการดำรงอยู่ขององค์การ
 - เป้าหมาย (Goal) หมายถึง ผลลัพธ์สุดท้ายที่องค์การต้องการให้บรรลุความสำเร็จ
 คำว่า Goal มีคำแปลที่ใช้ต่าง ๆ กัน เช่น จุดหมาย เป้าหมาย เป็นต้น

- แผน (Plan) หมายถึง วิธีการ (Means) ที่จะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่ต้องการ

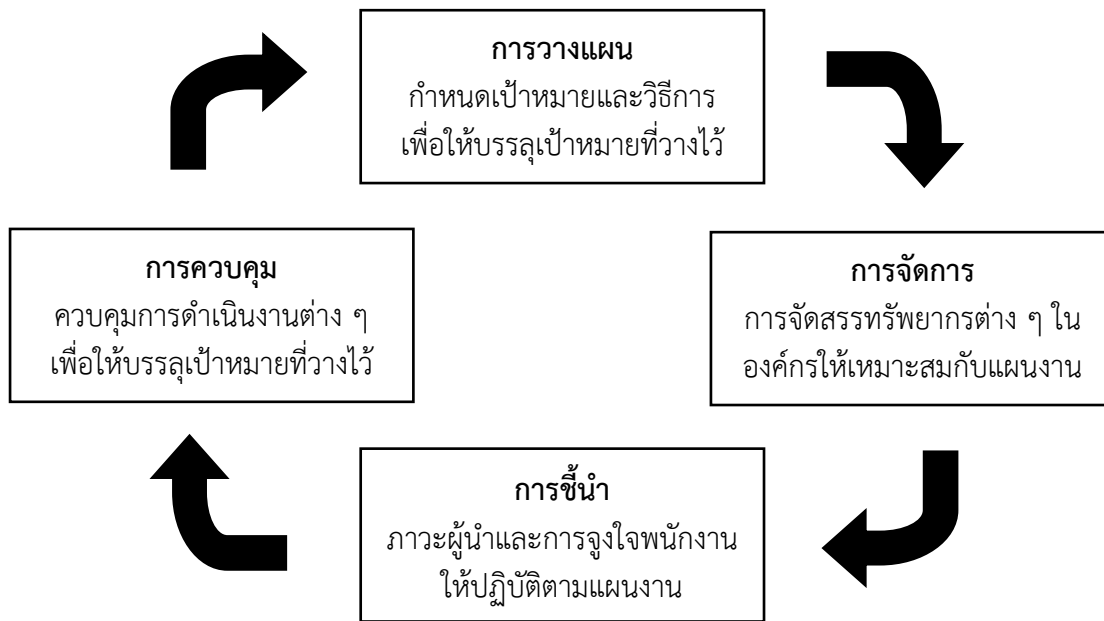
1.2 การจัดองค์การ (Organizing) เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ในการทำงานร่วมกันภายใต้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย และทรัพยากรที่มีอยู่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการฝึกอบรมและพัฒนา คนให้มีความสามารถเพิ่มสูงขึ้น

1.3 การชี้นำ (Leading) เป็นกระบวนการกำกับโน้มน้าวและกระตุ้นให้สมาชิกทุกฝ่ายร่วมมือกันทำงาน โดยมีการประสานงานของทุกฝ่ายให้เข้ากันได้ เพื่อให้การทำงานของแต่ละคนได้ผลสูงสุด

1.4 การควบคุม (Controlling) เป็นกระบวนการ เพื่อทำให้เกิดความมั่นใจได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำนั้น สอดคล้องกับกิจกรรมตามที่กำหนดไว้ในแผน การควบคุมประกอบด้วย การกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติการตรวจสอบการปฏิบัติการเปรียบเทียบการปฏิบัติกับมาตรฐาน และการปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง โดยให้ความสำคัญแก่การบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์กร (Total

Quality Management: TQM) ซึ่งเป็นการแต่โอกาสให้พนักงานทุกคนได้มีส่วนร่วมในการควบคุม การปฏิบัติงานในแต่ละขั้นตอน ทั้งนี้ในการปฏิบัติผู้บริหารสามารถปฏิบัติหน้าที่ด้านการจัดการที่คาบเกี่ยวกันและสลับกันไปมา โดยไม่ต้องเรียงตามลำดับองค์ประกอบของการจัดการที่กล่าวมาข้างต้น แต่จะขึ้นอยู่กับความจำเป็นของผู้บริหารว่ากำลังเกี่ยวข้องกับการจัดการในเรื่องใด เช่น เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงแผนงาน การบริหารทรัพยากร การพัฒนาคน หรือการควบคุม

จากองค์ประกอบที่กล่าวมาข้างต้น สรุปเป็นแผนผังได้ดังต่อไปนี้

แผนผังที่ 2.2 สรุปองค์ประกอบของการบริหารจัดการ

2. การจัดการชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนเกิดจากการรวมตัวของผู้คนทั้งในชนบทและในเมือง ในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ในอาชีพหนึ่งหรือในความสนใจร่วมกันของคนหลายอาชีพจาก หลายแห่ง หลายพื้นที่การรวมตัวกันดังกล่าวมีทั้งที่เป็นมูลนิธิ เป็นสหกรณ์ สมาคม หรือ รูปแบบอื่น ๆ ที่ไม่ได้จดทะเบียน รวมกันเป็นกลุ่มอาชีพ เป็นชมรม มีกติกาหลักการและกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน การเสริมสร้างให้ชุมชนมีการรวมตัวอย่างเข้มแข็งมาร่วมคิด ร่วมเรียนรู้สู่การปฏิบัติ มีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการองค์ความรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย ตามภูมิสังคมที่เหมาะสมสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตบนฐานทรัพยากร ภูมิปัญญา และวิถีวัฒนธรรมชุมชนด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง มีคุณธรรม จริยธรรม มีความรัก ความเอื้ออาทร มีความสามัคคี เสียสละ มุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองและผู้อื่น จึงเป็นการอยู่เชิงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อมุ่งไปสู่ความสุขที่เกิดจากความสมดุล ความพอประมาณอย่างมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้ ชุมชนสามารถบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากทุนทางเศรษฐกิจทุนทางสังคมทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างมีคุณภาพสอดคล้องเชื่อมโยงกับ

ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน เพิ่มพูนความสัมพันธ์อันใกล้ชิดทางสังคมระหว่างผู้คนที่ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ทั้งนี้การรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งของคนในชุมชนนอกจากจะสามารถป้องกันและแก้ไข ปัญหาที่ยากและสลับซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความยากจนที่มีความเป็นองค์รวมเกี่ยวพันทั้ง ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง ซึ่งต้องอาศัยชุมชนที่เข้มแข็งเป็นเสาหลักในการ ร่วมมือร่วมใจ ดำเนินการให้หลุดพ้นจากความยากจนตลอดไปแล้วยังช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนา อนาคตของชุมชนได้อีกด้วย ชุมชนเข้มแข็งเพื่อใช้ในการนำไปสู่การปฏิบัติ ดังนี้

1) อุดมการณ์และวิสัยทัศน์ร่วมจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญช่วยยึดเหนี่ยวคนในชุมชน และความเป็นชุมชน โดยเฉพาะวิสัยทัศน์ในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายคุณภาพชีวิตที่ดีหรือค่านิยม สุขภาพดีจะเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ทุกคนเกิดสำนึกและร่วมในกิจกรรมการพัฒนา อีกทั้งการเชื่อมั่นใน ศักยภาพของคนในชุมชนการมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งตนเองผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมจะทำให้เกิด ความสุขในการกระทำเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเกิดอำนาจที่เป็นอำนาจสาธารณะของทุกคน และเป็นของชุมชน

2) การจัดการองค์กรและการบริหารจัดการมีการจัดองค์กรที่ก่อให้เกิดกิจกรรม และความร่วมมือการบริหารจัดการทรัพยากรที่ดีและมีกระบวนการวางแผนมีประสิทธิภาพเกิดการมี ส่วนร่วมจากชุมชนหรือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

3) การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องเป็นกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์แก่ อนุชนหรือคนรุ่นถัดไปในการรับช่วงต่อ ภาระงานของชุมชนเป็นภาพของควมมีชีวิตชีวาของชุมชน และแสดงถึงการพัฒนาหรือเครือข่ายสมาชิก รวมทั้งความสามารถให้เข้าร่วมอย่าง หลากหลายมากขึ้น ทั้งกิจกรรม กลุ่มคน และองค์กร

4) ทุน มีทุนในเชิงกายภาพ คือ มีทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพโดยเฉพาะผู้นำด้าน ต่าง ๆ ที่มีอยู่และมีความหลากหลายในชุมชนหรือมีทุนที่เป็นตัวเงิน วัสดุอุปกรณ์ สถานที่สิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติและทุนทาง วัฒนธรรม อันเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นประสบการณ์การเรียนรู้วิถีการ ปฏิบัติและร้อยรัดผู้คนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติ สุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดี

5) เครือข่ายความร่วมมือหรือทุน เพื่อจะทำให้มีความหลากหลายทั้งกิจกรรม และ องค์กรหรือกลุ่มคนที่เข้าร่วมพัฒนา ก่อให้เกิดอำนาจต่อรองและการพัฒนากิจกรรมสาธารณะร่วมกัน ภายใต้กิจกรรมสาธารณะมากขึ้น มีการประมวลความคิด การตัดสินใจและกำหนดกฎเกณฑ์การ พัฒนาร่วมกันเพื่อประสานประโยชน์ต่อชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

6) สิทธิและอำนาจต่อรองทางกา เมืองเป็นอำนาจสาธารณะที่ก่อให้เกิดสิทธิตามมา เช่นสิทธิในการจัดการทรัพยากร ท้องถิ่น สิทธิในการกำหนดยุทธศาสตร์ และการกระจาย ผลประโยชน์ทางการพัฒนาอย่างเป็นธรรมแก่ทุกคนในชุมชน และเป็นกลไกในการควบคุมกลไกตลาด การเงิน กฎหมาย การปกป้องคุ้มครองสิทธิประโยชน์ของประชาชน

7) เกิดการยอมรับจากสังคมภายนอก แสดงถึงสถานะภาพหรือศักยภาพของชุมชน จนเป็นที่ยอมรับจากภายนอกและเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในขีดความสามารถและ ศักยภาพของชุมชนมากขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและถ่ายทอดเทคโนโลยีซึ่งกันและกันเป็น เครือข่ายทางสังคมหรือการพัฒนาในระดับมหภาคมากขึ้น (กิริติ กมลประเทืองกร, 2559, น. 6-7)

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การจัดการชุมชนเข้มแข็ง หรือการทำนุบำรุงชุมชนให้เจริญ คือการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นหลักการสากลที่นำพาคน ชุมชน สังคมไปสู่เป้าหมายที่เป็นความสุข ชุมชนเข้มแข็งต้องเป็นพื้นฐานของความรักความสามัคคีและความเอื้ออาทร มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องรู้จักยอมรับความแตกต่าง และความหลากหลายซึ่งเป็นคุณค่าหลักของระบอบประชาธิปไตย

บทสรุป

การบริหารจัดการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการหนึ่ง que แสดงถึงสัมพันธภาพ และกิจกรรมภายในชุมชน หรือเป็นเครื่องมือในการทำงานระหว่างผู้นำกับคนในชุมชน ที่มีทิศทางและเป้าหมายร่วมกัน ทำให้การดำเนินงานตามภารกิจของชุมชนเป็นไปอย่างราบรื่น การจัดการที่ดีจะช่วยลดค่าใช้จ่ายโดยการเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้สอดคล้องและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์

คำถามท้ายบท

1. จงอธิบายความหมายและองค์ประกอบของชุมชน
2. จงอธิบายลักษณะของชุมชน ตามความเข้าใจ
3. จงอธิบายความแตกต่างระหว่างชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ตามความเข้าใจ
4. จงอธิบายความหมายของการบริหารจัดการ
5. จงสรุปปัจจัยความคิดองค์ประกอบของการจัดการชุมชน
6. จงอธิบายการจัดการชุมชนที่เข้มแข็งควรมีลักษณะอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- กิริติ กมลประเทืองกร. (2559). การจัดการชุมชน, ชุมชนเข้มแข็ง, *วิถีพุทธ. มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม*, 12(3), น. 6-7.
- กุสุมาลย์ มหาแสน. (2555). *หลักการและยุทธวิธีการพัฒนาชุมชน*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้. สืบค้นจาก <http://www.epub.rbru.ac.th/pdf-uploads/thesis-158-file04-2016-10-19-12-45-00.pdf>
- จาเร็ด โดมอนด์. (2552). *ล่มสลาย Collapse ไขปริศนาความล้ม จมของสังคมและอารยธรรม*. กรุงเทพฯ: ออฟเซ็ท ครีเอชั่น.
- จิตต์ นิลวิเชียร และชนิศร์ ชูเลื่อน. (2560). *วิถีปฏิบัติและอัตลักษณ์ทางศาสนาของชุมชนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี
- เชียรศรี วิวิธสิริ. (2557). *จิตวิทยาการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่*. กรุงเทพฯ: กองวิชาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- ประสพสุข ตีอินทร์. (2531). *การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนันผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์) มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพฯ.
- นรินทร์ ฤทธิรงค์. (2554). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. เชียงใหม่: สิริลักษณ์การพิมพ์. สืบค้นจาก <http://www.epub.rbru.ac.th/pdf-uploads/thesis-158-file04-2016-10-19-12-45-00.pdf>
- ประเวศ วะสี. (2559). *เศรษฐกิจพอเพียงกับประชาสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- พรพีโล เลิศวิชา. (2559). *ศิรัวงจากไพร่หนีนายถึงธนาการแห่งขุนเขา*. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- ไพฑูรย์ เครือแก้ว. (2554). *ลักษณะสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์. สืบค้นจาก <http://www.epub.rbru.ac.th/pdf-uploads/thesis-158-file04-2016-10-19-12-45-00.pdf>
- ไพศาล เนาวะวาทอง. (2551). *การจัดการชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษา: หมู่บ้านคำปลาหลาย ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2556). *ยุทธศาสตร์การพัฒนา: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติเชิงรุก*. นนทบุรี: บুকพอยท์ วิชาการ.
- รัชนิกร เศรษฐโช. (2555). *การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2555). *แนวคิด ทฤษฎี และประเด็นเพื่อการบริหารทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์. สืบค้นจาก <http://person.kru.ac.th/ms/Dr.Nutty/upload/doc/3240-2.pdf>
- สุรัสวดี ราชกุลชัย. (2556). *การวางแผนและการควบคุมทางการบริหาร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จามจุรี.
- สนธยา พลศรี. (2553). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: (ม.ป.พ.).

อุบลรัตน์ วงศ์สุนทร. (2556). *การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอเมืองจันทบุรีที่มีต่อโครงการบรรเทาอุทกภัยจังหวัดจันทบุรี*. (ม.ป.พ.): รัฐประศาสนศาสตร์ สาขาการบริหารทั่วไป วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.

Sorokin & Zimmerman. (1929). *Principles of rural-urban sociology*. New York.